

SPIRITUALITATEA CREȘTINĂ ȘI CONSILIEREA PASTORALĂ ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI DE COVID-19

Drd. Adrian-Daniel STUPAR

*Facultatea de Teologie Baptistă
Școala Doctorală de Teologie și Studii Religioase
adi_stupar@yahoo.com*

ABSTRACT: Christian Spirituality and Pastoral Counselling in the Context of the Covid-19 Pandemic.

Spiritual crisis or spiritual urgency is a disorder recognized in the field of psychiatry as a psychological disorder involving a person's relationship with a transcendent being or force. It may also involve issues of meaning or purpose in life. Spirituality is a fundamental feature of being human. This dimension of the human being needs to be cultivated, and sometimes, because of crises, certain disturbances in this area arise. One of the people to whom people turn when they experience spiritual problems is the priest, confessor or pastor. In this way, spiritual problems are given remedies through pastoral counselling. In the context of discussions about values, spirituality and religion need to be recognized as being at least as important as the other values assumed at an individual level. With this article, we try to highlight the importance of spirituality in the Christian context and pastoral counselling as a tool for cultivating and remedying the spiritual dimension, in the context of the Covid-19 pandemic which has posed unexpected challenges in these areas.

Keywords: *spirituality; spiritual crisis; values; pastoral counseling; Covid-19 pandemic.*

În general, ființele umane au capacitatea înăscută de a experimenta dimensiunea spirituală, iar, din acest motiv, subiectul spiritualității apare frecvent în psihoterapie¹. Cu atât mai mult, în consilierea pastorală

1 Elfie Hinterkopf, „Integrating Spiritual Experiences in Counseling”, în *Counseling and Values*, 38/1994, p. 165.

oferă cel mai bun context pentru întâlnirea problemelor psihologice și spirituale².

Din punct de vedere științific, au apărut de-a lungul timpului tot mai multe dovezi că între spiritualitate/religie și sănătate, starea de bine și sănătate mintală bună este o relație pozitivă³. Spiritualitatea/religia poate spori starea de bine a omului și poate duce la scăderea unor factori de risc la adresa stării de bine⁴. Aceste beneficii nu exclud existența unei zone negative a religiei, care produce suferințe și de care trebuie ținut cont pentru ai ajuta pe cei în cauză.⁵ Însă, atunci când, în viața oamenilor, există viduri relaționale, spirituale și valorice se creează condițiile favorabile pentru apariția disfuncțiilor personalității, a patologiilor relaționale și a bolilor psiho-spiritual-fiziologice⁶.

Pandemia de Covid-19 a adus provocări majore în domeniul spiritualității creștine⁷ și al consilierii pastorale. Dimensiunea comunitară a spiritualității a fost afectată de restricțiile care au fost impuse ca urmare a pandemiei. Întâlnirile de închinare au fost restricționate, iar asistența membrilor bisericilor, de către slujitorii bisericilor, a fost și ea limitată. În astfel de provocări, cum a fost pandemia, membri bisericilor au nevoie de îngrijire pastorală și în mod special de consiliere pastorală, dar și aceasta a întâmpinat provocări serioase.

Problematica valorilor creștine

Problema valorilor, în special a celor religioase a devenit o preocupare importantă în domeniul psihologiei. Dacă, cea mai mare parte a secolului XX

2 Harold G. Koenig, *Spirituality in Patient Care: Why, How, When, and What*, West Conshohocken, Templeton Press, 2013, p. 169.

3 Jamie D. Aten și Mark M. Leach, „A Primer on Spirituality and Mental Health”, în Jamie D. Aten și Mark M. Leach, *Spirituality and the Therapeutic Process: A Comprehensive Resource from Intake to Termination*, Washington, American Psychological Association, 2009, p. 15.

4 Jack O. Balswick, Pamela Ebstyn King și Kevin S. Reimer, *The Reciprocating Self: Human Development in Theological Perspective*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2005, p. 265.

5 Samuel R. Weber și Kenneth I. Pargament, „The Role of Religion and Spirituality in Mental Health”, în *Current Opinion in Psychiatry* 27/2014, p. 358.

6 Howard J. Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, Nashville, Abingdon Press, 2011, cap. 10.

7 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Spiritual lessons observed through the Coronavirus Crisis”, în *Dialogo. Issue of Modern Man*, 2020, vol.6, no.2, pp. 71-82.

a fost dominat de naturalism, agnosticism și umanism, valorile religioase revin în atenție⁸. Oamenii de știință au înțeles tot mai mult că știința primește o anumită formă culturală încărcată de valori. La rândul lor, oamenii de știință creștini au semnalat de-a lungul timpului că psihoterapia este întotdeauna încărcată de valori⁹, iar mitul psihoterapiei pur-tehnice și lipsită de valori a început să se spulbere¹⁰.

Atunci când un creștin intră în psihoterapie, aduce împreună cu el și o anume combinație esențială¹¹ de stil cultural și sistem de înțelegeri teologice. Pe lângă valorile consiliatului, în procesul de consiliere sunt implicate valorile terapeutice – inerente oricărui tip de terapie – și valorile consilierului/terapeutului, care pot fi asemănătoare cu ale consiliatului sau diferite¹². Diferențele dintre sistemul de valori al consilierului și al consiliatului, atunci când apar în procesul psihoterapiei, pot duce la încheierea procesului¹³.

Cei care sunt foarte dedicați din punct de vedere religios se raportează la lume prin perspectiva a trei dimensiuni ale valorii: rolul de autoritate, pe care îl au liderii religioși; scripturile sau doctrinele considerate importante în religia practică și normele grupului religios din care fac parte¹⁴. Toate acestea trebuie luate în considerare, iar consilierul trebuie să se asigure că a înțeles perspectiva consiliatului asupra lor. În acest context, a apărut preocuparea pentru o pregătire profesională adecvată a consilie-

8 Allen E. Bergin, „Psychotherapy and Religious Values”, în *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48/1980, p. 95.

9 C. Stephen Evans, *Søren Kierkegaard's Christian Psychology: Insight for Counseling & Pastoral Care*, Grand Rapids, Zondervan Publishing House, 1990, p. 124.

10 David G. Benner, „Values and Psychotherapy: Not «Whether» But «Which» and «How»”, în Everett L. Worthington, Jr. (ed.), *Psychotherapy and Religious Values*, Grand Rapids, Baker Book House, 1993, Prefață.

11 Christopher E. M. Lloyd și Robert M. Waller, „Demon? Disorder? Or None of the Above? A Survey of the Attitudes and Experiences of Evangelical Christians with Mental Distress”, în *Mental Health, Religion & Culture*, 23/2020, p. 9.

12 Everett L. Worthington, Jr., „Understanding the Values of Religious Clients: A Model and Its Application to Counseling”, în *Journal of Counseling Psychology*, 35/1988, pp. 166–167.

13 Carl D. Haugen și Keith J. Edwards, „Religious Values and Their Effect on the Perception of a Therapist in a Psychotherapy Analogue”, în *Journal of Psychology and Theology*, 4/1976, pp. 160–161.

14 Worthington, Jr., „Understanding the Values of Religious Clients: A Model and Its Application to Counseling”, p. 168.

rilor, care să țină cont și de importanța valorilor în consiliere. Astfel, unii profesioniști au propus ca valorile religioase să fie prezente în programele educaționale de consiliere¹⁵, iar domeniul este în plină dezvoltare având în vedere nevoia¹⁶.

Dezvoltarea multiculturalismului, începând cu anii 1980, i-a ajutat profesioniștii din domeniul sănătății mintale să devină mai conștienți și mai toleranți față de marea diversitate existentă în lume¹⁷. Pe lângă diversitatea referitoare la rasă, etnie, gen și tradiție, savanții din domeniul sănătății mintale au început să studieze și să scrie și despre diversitatea religioasă¹⁸. Aceasta a fost recunoscută ca fiind o componentă a identității omului¹⁹. Dacă până atunci religia a fost „un orfan în academie”²⁰ abordările multiculturală i-au ajutat pe profesioniștii din domeniu să ia în considerare și religia/spiritualitatea²¹. Ca rezultat, au început să se producă materiale de specialitate, care să-i ajute pe consilieri și psihoterapeuți să integreze noua componentă în procesul consilierii²².

Se pare că în continuare, în domeniul sănătății mintale, unii semnalează o lipsă de atenție față de religie și spiritualitate. Aceasta s-ar putea datora: relației slabe dintre psihologie și religie; conflictul dintre ipotezele științifice seculare și cele ale religiei și spiritualității; asocierea și spiritua-

15 Robert H. Pate, Jr. și Amy Miller Bondi, „Religious Beliefs and Practice: An Integral Aspect of Multicultural Awareness”, în *Counselor Education and Supervision*, 32/1992, pp. 108-09.

16 J. Scott Young et al., „Spiritual and Religious Competencies: A National Survey of CACREP-Accredited Programs”, în *Counseling and Values*, 47/2002, p. 23.

17 Cassandra Vieten et al., „Spiritual and Religious Competencies for Psychologists”, în *Psychology of Religion and Spirituality*, 5/2013, p. 136.

18 P. Scott Richards și Allen E. Bergin, „Toward Religious and Spiritual Competency for Mental Health Professionals”, în P. Scott Richards și Allen E. Bergin (eds.), *Handbook of Psychotherapy and Religious Diversity*, Washington, American Psychological Association, 2000, pp. 3–5.

19 Marilyn A. Cornish et al., „When Religion Enters the Counseling Group: Multiculturalism, Group Processes, and Social Justice”, în *The Counseling Psychologist*, 42/2014, p. 580.

20 Allen E. Bergin, „Religiosity and Mental Health: A Critical Reevaluation and Meta-Analysis”, în *Professional Psychology: Research and Practice*, 14/1983, p. 171.

21 P. Scott Richards și Allen E. Bergin, *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy*, Washington, American Psychological Association, 2005, p. 64.

22 Virginia T. Holeman, *Theology for Better Counseling: Trinitarian Reflections for Healing and Formation*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2012, pp. 39–40.

lității cu o anumită formă de patologie; atribuirea domeniului religiei și spiritualității clerului bisericesc și liderilor spirituali; lipsa de pregătire a profesioniștilor cu privire la modul de integrare a religiei și spiritualității în practică; problemele religioase/spirituale personale ale practicienilor din domeniul sănătății mintale²³.

Spiritualitate și religie

Pe lângă aceste probleme, chiar termenii „religie” și „spiritualitate” sunt înțeleși într-o mare varietate de moduri. De-a lungul timpului înțelesul termenului „religie” a evoluat, iar dacă la începutul secolului XX nu a fost înțeleasă în termeni pur instituționali²⁴. Și termenul „spiritualitate” a evoluat. Începând cu anul 1983 înțelesul termenului a devenit mai larg²⁵, iar uneori e ambiguu și fără înțeles²⁶. Căutarea definițiilor spiritualității oferă zeci de definiții pentru aceasta²⁷.

În perioada modernă s-a ajuns la separarea dintre religie și spiritualitate²⁸. În cadrul noilor înțelegeri, spiritualitatea poate fi experimentată, atât din punct de vedere religios, cât și din punct de vedere secular. Abordarea seculară accentuează valorile într-o orientare spirituală²⁹. În general, spiritualitatea este definită în termeni personali și experiențiali. Religia, la modul general, include credințe personale și instituționale, practici instituționale și anumite comunitate de oameni³⁰. Un studiu făcut în America arată că, în majoritatea cazurilor, participanții la studiu înțeleg „a fi religios”

23 Marsha Wiggins Frame, *Integrating Religion and Spirituality into Counseling: A Comprehensive Approach*, Pacific Grove, Thomson Brooks/Cole, 2003, p. 9.

24 Kenneth I. Pargament, „The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No”, în *International Journal for the Psychology of Religion*, 9/1999, p. 5.

25 Lucy Bregman, „Spirituality Definitions: A Moving Target”, în Martin Fowler, John D. Martin III și John L. Hochheimer (eds.), *Spirituality: Theory, Praxis and Pedagogy*, Oxford, Inter-Disciplinary Press, 2012, p. 4.

26 Wilfred McSherry și Keith Cash, „The Language of Spirituality: An Emerging Taxonomy”, în *International Journal of Nursing Studies*, 41/2004, p. 152.

27 Bernard McGinn, „The Letter and the Spirit: Spirituality as an Academic Discipline”, în *Christian Spirituality Bulletin*, 1/1993, p. 3.

28 David M. Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary*, New York, John Wiley & Sons, 1997, p. 5.

29 Marc Galanter, *Spirituality and the Healthy Mind: Science, Therapy, and the Need for Personal Meaning*, New York, Oxford University Press, 2005, p. 17.

30 Balwick, King și Reimer, *The Reciprocating Self: Human Development in Theological Perspective*, p. 266.

și „a fi spiritual” ca fiind două lucruri diferite, dar care se suprapun. Această înseamnă că oamenii pot spirituali fără a fi religioși și invers, sau pot fi și una și cealaltă³¹. De multe ori în literatură cei doi termeni sunt folosiți interschimbabil pentru că au semnificații care se suprapun³², dar au și diferențe³³.

Spiritualitatea este considerată a fi universală, ecumenică, interioară, emoțională, spontană și privată. Religia este considerată a fi denominațională, exterioară, cognitivă, comportamentală, ritualistă și publică³⁴. Prin urmare, religia oferă un context social în care apare setul de credințe, practici și experiențe³⁵. Spiritualitatea poate fi înțeleasă ca referindu-se la un fel de relație între persoană și o forță superioară, ființă, putere sau Dumnezeu³⁶.

Contextul social, despre care se vorbește în cazul religiei, se referă la interacțiunile religioase ale aderenților, dar și la regulile stabilite în grup/biserică/religie. Acest specific, secularizarea³⁷ și, desigur, alte motive, au condus la îndepărtarea oamenilor de religie. Pentru unii oameni, religia și biserica sunt considerate: rigide, organizate și sterile. Spiritualitatea este înțeleasă ca fiind: intuitivă, dinamică și plină de viață. În acest climat, contrastul dintre religie și spiritualitate tinde să fie evidențiat tot mai mult³⁸. Un alt motiv pentru care spiritualitatea este mai atractivă și considerată

31 Penny Long Marler și C. Kirk Hadaway, „«Being Religious» or «Being Spiritual» in America: A Zero-Sum Proposition?”, în *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/2002, pp. 290–291.

32 Rick Johnson, *Spirituality in Counseling and Psychotherapy: An Integrative Approach that Empowers Clients*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2013, p. 20.

33 Sally M. Hage, „A Closer Look at the Role of Spirituality in Psychology Training Programs”, în *Professional Psychology: Research and Practice*, 37/2006, p. 303.

34 James L. Griffith, *Religion that Heals, Religion that Harms: A Guide for Clinical Practice*, New York, London, The Guilford Press, 2010, p. 20.

35 Craig S. Cashwell și J. Scott Young, „Integrating Spirituality and Religion into Counseling: An Introduction”, în Craig S. Cashwell și J. Scott Young (eds.), *Integrating Spirituality and Religion into Counseling: A Guide to Competent Practice*, Alexandria, American Counseling Association, 2005, p. 5.

36 Alvin R. Mahrer, „Existential-Humanistic Psychotherapy and the Religious Person”, în Edward P. Shafranske (ed.), *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, Washington, American Psychological Association, 1997, p. 435.

37 Brian J. Zinnbauer et al., „Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy”, în *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36/1997, p. 550.

38 Timothy E. Clinton și George W. Ohlschlager (ed.), *Competent Christian Counseling*, vol. 1: Foundations and Practice of Compassionate Soul Care, Colorado Springs, WaterBrook Press, 2002, p. 25.

mai bună³⁹, e faptul că aceasta este mai individuală⁴⁰ și autodeterminată. Religia, de regulă, presupune apartenență la o comunitate cu credințe și ritualuri comune⁴¹. Libertatea pe care o presupune spiritualitatea⁴² se pliază mai bine pe abordările individualiste din societate.

Chiar dacă există tendința de a defini cei doi termeni prin contrast, spiritualitatea poate fi asociată în mod pozitiv cu anumite forme specifice de religiozitate, deși, așa cum am subliniat, nu e dependentă de o anumită formă sau de vreo trăsătură dată de religie⁴³. În evoluția relației dintre cele două, s-a ajuns la înțelegerea că religia poate fi un element al spiritualității⁴⁴. Spiritualitatea, fiind un concept mai incluziv decât religia, credința, practica și valorile religioase pot rezulta din spiritualitatea cuiva⁴⁵. Putem spune că religia și spiritualitatea nu se exclud reciproc, ci mai degrabă sunt constructe legate, decât independente⁴⁶. Într-o perspectivă modernă, religia este o formă de spiritualitate, o manifestare a acesteia. Practicanții unei religii vor putea observa că doctrinele, ritualurile, programele au ca scop bunăstarea lor spirituală. De partea cealaltă, cei care se consideră spirituali vor observa, uneori, că instituțiile religioase vor interfera cu experiența lor spirituală⁴⁷. Evidențiind importanța religiei și spiritualității pentru domeniul sănătății mintale, Worthington a argumentat pentru acordarea atenției implicațiilor credinței religioase

39 Anne C. Jacobs, „Spirituality: History and contemporary developments – An evaluation”, în *Koers - Bulletin for Christian Scholarship*, 78/2012, p. 10.

40 Peter C. Hill et al., „Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure”, în *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30/2000, p. 60.

41 Harold G. Koenig, „Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice”, în *Southern Medical Journal*, 97/2004, p. 1194.

42 Frame, *Integrating Religion and Spirituality into Counseling: A Comprehensive Approach*, p. 8.

43 Hinterkopf, „Integrating Spiritual Experiences in Counseling”, 166.

44 American Counseling Association, *The ACA Encyclopedia of Counseling*, Hoboken, Wiley, 2015, p. 519.

45 Robert H. Pate, Jr. și Amy Miller Bondi, „Religious Beliefs and Practice: An Integral Aspect of Multicultural Awareness”, în *Counselor Education and Supervision*, 32/1992, p. 108.

46 Peter C. Hill și Kenneth I. Pargament, „Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality: Implications for Physical and Mental Health Research”, în *Psychology of Religion and Spirituality*, 5/2008, p. 4.

47 Frame, *Integrating Religion and Spirituality into Counseling: A Comprehensive Approach*, p. 4.

în înțelegerea, atât a dezvoltării umane normale, cât și a remedierii unor probleme⁴⁸.

Putem concluziona că spiritualitatea și religia sunt importante pentru consiliere. Importanța spiritualității este dată de importanța sufletului omenesc. În problemele umane și în rezolvarea lor există o dimensiune spirituală⁴⁹. Chiar dacă, spiritualitatea a fost, uneori, o reacție împotriva religiei și chiar a bisericii, a fost și o reacție împotriva materialismului, care într-un fel ignora sufletul și nevoile acestuia⁵⁰. Religia este importantă datorită faptului că majoritatea oamenilor au anumite credințe religioase, iar unii dintre aceștia sunt implicați activ în diferite forme de practică religioasă. Totodată, se poate observa că există anumite suprapuneri între consiliere și religie sau spiritualitate. Acestea se întâmplă în domeniul valorilor și a obiectivelor de rezolvare a problemelor vieții și a bunăstării psihospirituale a oamenilor⁵¹.

Având în vedere diversitatea de semnificații pe care le are termenul „spiritualitate”, în continuare vom discuta sensul religios (creștin) al termenului. Harold G. Koenig face o analiză a sensurilor termenului împărțindu-le în patru versiuni⁵². Versiunea *tradițional-istorică* definește spiritualitatea ca o subgrupă a religiei. Din această perspectivă, oamenii spirituali sunt profund religioși, dedicați slujirii religioase și slujirii semenilor, iar viața lor ilustrează învățăturile tradițiilor lor de credință. Versiunea *modernă* defi-

48 Everett L. Worthington, „Religious Faith Across the Life Span: Implications for Counseling and Research”, în *The Counseling Psychologist*, 17/1989, p. 556–57. Argumentele lui Worthington au fost: faptul că un procent mare din populația Statelor Unite se identifică prin a fi religioși; multe persoane care trec prin crize emoționale, iau în considerare îndreptarea spre religie deoarece cu ajutorul ei își pot gestiona dilemele, chiar dacă nu au fost parte a unei religii formale; mulți clienți sunt reticenți în a aduce în discuție considerentele lor religioase ca parte a terapiei seculare; în general, terapeuții nu sunt la fel de orientați religios ca clienții lor; ca urmare a faptului că sunt mai puțin orientați religios decât clienții lor, există riscul ca mulți să fie mai slab informați despre religie, în timp ce nevoia de ajutor pentru mulți clienți de-ai lor ar rămâne neîmplinită.

49 Kenneth I. Pargament și Stephen M. Saunders, „Introduction to the Special Issue on Spirituality and Psychotherapy”, în *Journal of Clinical Psychology*, 63/2007, p. 904.

50 David G. Benner, *Care of Souls: Revisioning Christian Nurture and Counsel*, Grand Rapids, Baker Books, 1998, pp. 12–13.

51 Frame, *Integrating Religion and Spirituality into Counseling: A Comprehensive Approach*, 16.

52 Harold G. Koenig, „Concerns About Measuring «Spirituality» in Research”, în *Journal of Nervous and Mental Disease*, 196/2008, pp. 349–351.

nește spiritualitatea ca incluzând religia și extinzându-se dincolo de aceasta. Din această categorie fac parte cei spirituali, dar nerezilioși. Versiunea *modern-tautologică* este similară cu cea *modernă*, dar include în definiție nu doar religia, ci și sănătatea mintală pozitivă și valorile umane. Versiunea *clinică modernă* include religia, indicatorii pozitivi ai sănătății mintale, dar și zona seculară. În acest model, toți oamenii sunt spirituali, chiar și ateii. Din acest punct de vedere, oamenii nu mai pot fi împărțiți în spirituali și nespirituali, ci în mai mult sau mai puțin spirituali⁵³.

Spiritualitatea creștină se referă la modul în care valorile fundamentale, stilurile de viață și practicile spirituale reflectă anumite înțelegeri cu privire la Dumnezeu, identitatea umană și lumea materială ca un context al transformării umane⁵⁴. În general, spiritualitatea creștină este înțeleasă din perspectiva unui context teologic și a unui context religios, trăit într-o comunitate de credință. Legătura dintre spiritualitate și teologie e atât de puternică încât fiecare are nevoie de cealaltă⁵⁵. Din această perspectivă, teologia și experiența religioasă sunt pe primul loc, iar spiritualitatea se fundamentează pe acestea⁵⁶.

Înțelegerile postmoderne cu privire la spiritualitate sunt bazate pe noțiuni amorfice cum ar fi, auto-descoperirea, auto-actualizare sau relativismul moral și au condus la o „spiritualitate subțire”⁵⁷. Spiritualitatea creștină este, însă, adânc înrădăcinată într-o tradiție istorică particulară și un anumit set de presupozii epistemologice⁵⁸. După cum există mai multe abordări în creștinism (mari tradiții creștine), tot așa există mai multe feluri de spiritualitate creștină⁵⁹. Chiar dacă definițiile spiritualității sunt generice,

53 William R. Miller și Carl E. Thoresen, „Spirituality and Health”, în William R. Miller (ed.), *Integrating Spirituality into Treatment: Resources for Practitioners*, Washington, American Psychological Association, 1999, p. 6.

54 Philip Sheldrake, *A Brief History of Spirituality*, Malden, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, p. 2.

55 Idem, *Images of Holiness: Explorations in Contemporary Spirituality*, Notre Dame, Ave Maria Press, 1988, p. 8.

56 Charles Topper, *Spirituality in Pastoral Counseling and the Community Helping Professions*, New York, London, Routledge, 2003, p. 5.

57 John Swinton, *Finding Jesus in the Storm: The Spiritual Lives of Christians with Mental Health Challenges*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 2020, cap. 1.

58 Mark R. McMinn și Todd W. Hall, „Christian Spirituality: Introduction to Special Issue - Part 2”, în *Journal of Psychology and Theology*, 29/2001, p. 3.

59 Alister E. McGrath, *Christian Spirituality: An Introduction*, Malden, Blackwell Publishing, 2003, p. 13.

spiritualitatea nu este generică, ci încorporată în anumite experiențe de viață particulare⁶⁰. În centrul spiritualității creștine se găsește relația cu Dumnezeu care aduce vindecare⁶¹. Bunăstarea spirituală a întregii persoane este această relație, care – prin Duhul Sfânt – hrănește și crește spiritual ființa umană⁶². Păcatul produce boală, relația cu Dumnezeu produce vindecare, iar spiritualitatea este mediul în care vindecarea are loc.

Integrarea spiritualității în consilierea pastorală

Existența lumii spirituale și a credinței, pe scară largă, în aceasta duce la intersectarea consilierii cu latura spirituală a ființei umane⁶³. Chiar în mediul clinic există așteptări ale unor pacienți, ca specialiștii sănătății mintale să fie deschiși spre probleme spirituale⁶⁴. Evoluția abordărilor în cadrul disciplinei spiritualității a apropiat-o de psihologie, iar psihologii se implică tot mai mult în majoritatea aspectelor îngrijirii sănătății⁶⁵. Dacă în trecut, spiritualitatea era orientat pe reguli și practici cu caracter moral pentru eliberarea de sine. În perioada recentă, s-a acordat mai multă atenție experiențelor sinelui, astfel acesta a devenit locul de întâlnire cu Dumnezeu⁶⁶. Beneficiile acestei întâlniri influențează pozitiv capacitatea de cunoaștere și de iubire⁶⁷. Dacă în trecut, abordarea interdisciplinară a consilierii pasto-

60 Joann Wolski Conn, „Toward Spiritual Maturity”, în Kenneth J. Collins (ed.), *Exploring Christian Spirituality: An Ecumenical Reader*, Grand Rapids, Baker Books, 2001, p. 357.

61 Mark R. McMinn, *Psychology, Theology, and Spirituality in Christian Counseling*, Carol Stream, Tyndale House Publishers, Inc., 2011, cap. 2.

62 Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, cap. 2.

63 William R. Miller și Carl E. Thoresen, „Spirituality and Health”, în Miller (ed.), *Integrating Spirituality into Treatment: Resources for Practitioners*, pp. 5–6.

64 David H. Rosmarin și Harold G. Koenig, *Handbook of Spirituality, Religion, and Mental Health*, London, Elsevier, 2020, p. 2.

65 Sally Sargeant și Jacqui Yoxall, „Psychology and Spirituality: Reviewing Developments in History, Method and Practice”, în *Journal of Religion and Health*, 62/2023, p. 1171.

66 Anke Hoenkamp-Bisschops, „Spiritual Direction, Pastoral Counseling and the Relationship Between Psychology and Spirituality”, în *Archive for the Psychology of Religion*, 23/2000, p. 254.

67 Cynthia K. Chandler, Janice Miner Holden și Cheryl A. Kolander, „Counseling for Spiritual Wellness: Theory and Practice”, în *Journal of Counseling & Development*, 71/1992, p. 169.

rale urmărea integrarea teologiei și psihologiei, acum, alături de cele două, integrează și spiritualitatea⁶⁸, care aduce o orientare holistă⁶⁹.

O abordare științifică și psihologică a problemelor oamenilor aduce un anume tip de obiectivitate și tratamente care și-au dovedit utilitatea. O abordare spirituală este, de obicei, mai experiențială și este de ajutor în înțelegerea modului în care oamenii își experimentează problemele. Considerăm că abordarea echilibrată – în spiritul complementarității – a celor două componente poate fi utilă⁷⁰. În ciuda neîncrederii specialiștilor din ambele domenii referitor la asocierea științifico-spirituală, s-a demonstrat, prin studii consistente, că spiritualitatea poate influența în mod pozitiv sănătatea psihoemoțională și fizică⁷¹.

Odată demonstrată legătura strânsă dintre domeniul sănătății și spiritualitate, unii consilieri au început să ia în considerare o abordare holistă a ființei umane. Facilitarea sănătății spirituale integrale este orientată spre înțelegerea și tratarea problemelor spirituale cu care consiliatul se confruntă. Înțelegerea acestora trebuie să țină cont de dinamica psihologică și cea spirituală, care se suprapun și interacționează adesea⁷². Între dezvoltarea psihologică și cea spirituală a unei persoane poate exista o interacțiune benefice, cele două se pot îmbogăți reciproc. Dezvoltarea celor două dimensiuni au ca scop maturizarea psihospirituală, care le include pe ambele⁷³. Conceptul maturizării psihospirituale se referă la asemănă-

68 Mark R. McMinn și Todd W. Hall, „Christian Spirituality in a Postmodern Era”, în *Journal of Psychology and Theology*, 28/2000, p. 252.

69 Brian Thorne, „The Prophetic Nature of Pastoral Counselling”, în *British Journal of Guidance & Counselling*, 29/2001, p. 438.

70 Watts Fraser, „Theology and Science of Mental Health and Well-Being”, în *Zygon*, 53/2018, p. 353.

71 Harold G. Koenig, *Faith and Mental Health: Religious Resources for Healing*, Philadelphia, London, Templeton Foundation Press, 2005. Koenig enumeră câteva studii care susțin beneficiile spiritualității asupra sănătății. Dezvoltarea stării de recunoștință a fost corelată pozitiv cu o serie de variabile religioase și spirituale, cum ar fi: participarea la slujbele religioase, citirea Scripturii, practicarea rugăciunii, preocuparea pentru relația personală cu Dumnezeu și comuniunea cu El. Au existat studii care au demonstrat corelarea dintre iertare și sănătatea fizică. Sănătatea fizică poate include: ritm cardiac și tensiune normale, relaxare musculară și imunitate mai bună. Altruismul a fost, de asemenea, considerat benefic pentru sănătatea mintală a oamenilor de toate vârstele.

72 Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, cap. 10.

73 Robert J. Wicks, „Foreword”, în Joann Wolski Conn, *Spirituality and Personal Maturity*, New York, Mahwah, Paulist Press, 1989, p. 1.

rile, corespondența și împletirea dezvoltării psihologice și a celei spirituale⁷⁴. Uneori problemele spirituale neconștientizate se manifestă prin simptome psihoemoționale ca: sentimentul lipsei scopului în viață, un dor inexplicabil, plictiseală cronică, lipsa chefului de viață și altele asemenea acestora⁷⁵.

Componenta spirituală a consilierii pastorale nu se rezumă doar la rezolvarea problemelor spirituale ale consiliatului, adică bunăstarea spirituală a acestuia (ca expresie a sănătății spirituale)⁷⁶, ci se preocupă și de dezvoltarea spirituală al cărei obiectiv final este maturizarea spirituală. Chiar dacă bunăstarea spirituală și maturizarea sunt legate, unele etape ale procesului de maturizare pot aduce niveluri scăzute ale bunăstării⁷⁷. Scopul ultim al maturizării spirituale este conformarea cu imaginea lui Cristos⁷⁸. Concret, maturizare implică două elemente: ascultarea promptă în situații concrete de viață și o creștere de durată la nivelul caracterului⁷⁹. Maturizarea spirituală presupune dezvoltare spirituală la toate nivelurile existenței ființei umane⁸⁰. Mai întâi, dezvoltarea are loc la nivelul cognitiv prin dezvoltarea unei mentalități biblice (Romani 12:2). Dezvoltare mentalității poate avea loc într-un context terapeutic în care Duhul Sfânt acționează, iar consilierul pastoral – folosind resursele spirituale (disciplinele spirituale) – asistă și facilitează schimbarea și creșterea⁸¹. Consilierul pastoral, ca

74 Hoenkamp-Bisschops, „Spiritual Direction, Pastoral Counseling and the Relationship Between Psychology and Spirituality”, p. 255.

75 Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, cap. 10.

76 R. Elliott Ingersoll, „Spirituality, Religion, and Counseling: Dimensions and Relationships”, în Mary Thomas Burke și Judith G. Miranti (ed.), *Counseling: The Spiritual Dimension*, Alexandria, American Counseling Association, 1995, p. 7.

77 F. LeRon Shults și Steven J. Sandage, *Transforming Spirituality: Integrating Theology and Psychology*, Grand Rapids, Baker Academic, 2006, p. 197.

78 Brian D. Majerus și Steven J. Sandage, „Differentiation of Self and Christian Spiritual Maturity: Social Science and Theological Integration”, în *Journal of Psychology and Theology*, 38/2010, p. 41.

79 Lawrence J. Crabb, *Effective Biblical Counseling: A Model for Helping Caring Christians Become Capable Counselors*, Grand Rapids, Zondervan, 2013, cap. 1.

80 Cynthia K. Chandler, Janice Miner Holden și Cheryl A. Kolander, „Counseling for Spiritual Wellness: Theory and Practice”, în *Journal of Counseling & Development*, 71/1992, p. 174.

81 Cedric B. Johnson, „Religious Resources in Psychotherapy”, în David G. Benner (ed.), *Psychotherapy in Christian Perspective*, Grand Rapids, Baker Book House, 1987, p. 36.

și terapeutul orientat religios, urmărește scopul final al consilierii, facilitarea creșterii spirituale a consiliatului angajat religios⁸². Resursele spirituale, precum: expresii teologice, imagini, concepte, povestiri, rugăciuni și texte biblice, sunt extrem de folositoare, dar ele nu trebuie folosite într-un mod legalistic, ci armonios integrate într-un context spiritual și psiho-moral⁸³ specific consilierii pastorale. Folosirea lor greșită poate induce sentimente de vinovăție necorespunzătoare și poate bloca dialogul și creșterea spirituală⁸⁴.

Alături de celelalte niveluri ale existenței ființei umane este și nivelul emoțional. Procesul maturizării spirituale include dezvoltare emoțional-spirituală prin acțiunea Duhului Sfânt, care produce rodul Duhului⁸⁵.

Un element semnificativ pentru consilierea pastorală este legătura cu contextul comunității de credință. Spiritualitatea personală poate fi și o chestiune privată, dar pentru cei mai mulți creștini comunitatea este importantă în domeniul spiritual⁸⁶. Spiritualitatea autentică nu poate fi izolată de comunitate și privată de aceasta. Comunitatea mediul din care spiritualitatea își extrage aroma, caracterul și eficacitatea⁸⁷. Tot astfel, procesul de înșănătoșire și maturizare spirituală⁸⁸ se întâmplă într-un context comunitar al

82 Siang-Yang Tan, „Religion in clinical practice: Implicit and explicit integration”, în Shafranske (ed.), *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, 378.

83 Homer U. Ashby, Jr., „Values and the Moral Context of Pastoral Counseling”, în *Journal of Religion and Health*, 20/1981, p. 181–84. Ashby oferă un argument substanțial și o schiță pentru evoluția și delimitarea ulterioară a unui context moral în consilierea pastorală. El evidențiază faptul că valorile și orientările valorice reprezintă o cerință de bază a cercetării psiho-morale. Unicitatea consilierii pastorale solicită articularea modului în care explorarea valorilor și a sistemelor de valori funcționează în cadrul sesiunii de consiliere.

84 Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, cap. 10.

85 Robert C. Roberts, *Spirituality and Human Emotion*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1982, p. 12.

86 Lawrence L. LaPierre, „A Model for Describing Spirituality”, în Collins (ed.), *Exploring Christian Spirituality: An Ecumenical Reader*, 78.

87 Marie McCarthy, „Spirituality in a Postmodern Era”, în James Woodward, Stephen Pattison și John Patton (eds.), *The Blackwell Reader in Pastoral and Practical Theology*, Malden, Blackwell Publishing, 2005, p. 200.

88 Philip Brownell, „Healing Potential of Religious Community”, în J. Harold Ellens (ed.), *The Healing Power of Spirituality: How Faith Helps Humans Thrive*, vol. 2, Santa Barbara, Praeger/ABC-CLIO, 2010, p. 17.

trupului lui Cristos, în care disciplinele biblice sunt exersate⁸⁹. Ca rezultat, cel consiliat poate ajunge să contribuie la bunăstarea comunității⁹⁰.

În concluzie, dimensiunea spirituală a ființei umane are nevoie să fie cultivată. Din perspectivă creștină, spiritualitatea este conectată cu religia. Instrumentele religioase de cultivare a spiritualității creștine sunt: rugăciunea și celelalte discipline spirituale, Biblia, Biserica (cu toate formele de exprimare eclezială), iar printre acestea consilierea pastorală poate aduce un aport esențial. Consilierea pastorală poate fi modalitatea cea mai accesibilă pentru cel preocupat de vindecare și dezvoltare spirituală. Preotul, duhovnicul sau pastorul poate fi persoana cea mai apropiată de cel care trece prin criză spirituală, dar și de cel preocupat pentru cultivarea domeniului spiritual. În contextul multiplelor crize cu care societatea se confruntă, oamenii Bisericii pot ajuta într-un mod semnificativ.⁹¹ Uneori rezolvarea crizelor spirituale duce la rezolvarea altor crize conectate cu domeniul spiritual al omului.

Pandemia de Covid-19 a adus noi provocări pentru domeniul consilierii pastorale. Cu toate acestea, nu trebuie uitat că în trecut, când lumea s-a confruntat cu molime, creștinii au fost primii care s-au implicat în îngrijirea oamenilor și salvarea vieților⁹². Astfel de lecții ale istoriei trebuie să-i inspire pe clericii de astăzi în a căuta noi forme de ajutor spiritual pentru cei din jur. Formele de manifestare a spiritualității au importanța lor, dar esența nu sunt formele, ci conținutul vieții spirituale autentice. De aceea, atunci când formele sunt obstructionate, spiritualitatea trebuie să se poată practica în forme accesibile și adecvate. Consilierea pastorală a fost de-a lungul istoriei creștinismului una dintre formele de îngrijire pastorală, care s-a adaptat la nevoile oamenilor și la schimbările sociale majore. Pandemia de Covid-19 poate fi înțeleasă ca începutul unui proces de adaptare a consilierii pastorale la schimbările societății, astfel încât spiritualitatea creștină să fie asistată în moduri eficiente.

89 Bruce Demarest, „Conclusion”, în Bruce Demarest et al., *Four Views on Christian Spirituality*, Grand Rapids, Zondervan, 2012.

90 William J. Doherty, *Soul Searching: Why Psychotherapy Must Promote Moral Responsibility*, New York, Basic Books, 1995, p. 112.

91 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Biserica lui Dumnezeu, sursa unui Râu al Vieții și al Vindecării”, *Argeșul orthodox* XI, nr.564 (2012): 5.

92 Tom Wright, *God and the Pandemic: A Christian Reflection on the Coronavirus and its Aftermath*, London, SPCK Publishing, 2020, cap. 5.

Bibliografie

- American Counseling Association. *The ACA Encyclopedia of Counseling*. Hoboken: Wiley, 2015.
- ASHBY, Jr., Homer U., „Values and the Moral Context of Pastoral Counseling”, *Journal of Religion and Health* 20, nr. 3 (1981): 176–85. <https://doi.org/10.2307/27505630>.
- ATEN, Jamie D. și Mark M. Leach (eds.), *Spirituality and the Therapeutic Process: A Comprehensive Resource from Intake to Termination*, Washington, American Psychological Association, 2009.
- BALSWICK, Jack O., Pamela Ebstye King și Kevin S. Reimer, *The Reciprocating Self: Human Development in Theological Perspective*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2005.
- BENNER, David G., *Care of Souls: Revisioning Christian Nurture and Counsel*, Grand Rapids, Baker Books, 1998.
- BENNER, David G. (ed.), *Psychotherapy in Christian Perspective*, Grand Rapids, Baker Book House, 1987.
- BERGIN, Allen E., „Psychotherapy and Religious Values”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 48, nr. 1 (1980): 95–105. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.48.1.95>.
- ———, „Religiosity and Mental Health: A Critical Reevaluation and Meta-Analysis”, *Professional Psychology: Research and Practice* 14, nr. 2 (1983): 170–84. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.14.2.170>.
- BURKE, Mary Thomas și Judith G. Miranti (eds.), *Counseling: The Spiritual Dimension*, Alexandria, American Counseling Association, 1995.
- CASHWELL, Craig S. și J. Scott Young (eds.), *Integrating Spirituality and Religion into Counseling: A Guide to Competent Practice*, Alexandria, American Counseling Association, 2005.
- CHANDLER, Cynthia K., Janice Miner Holden și Cheryl A. Kolaner, „Counseling for Spiritual Wellness: Theory and Practice”, *Journal of Counseling & Development* 71, nr. 2 (1992): 168–75. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1992.tb02193.x>.
- CLINEBELL, Howard J., *Basic Types of Pastoral Counseling: Resources for the Ministry of Healing and Growth*, Nashville, Abingdon Press, 2011.
- CLINTON, Timothy E. și George W. Ohlschlager (eds.), *Competent Christian Counseling*, vol. 1: Foundations and Practice of Compassionate Soul Care, Colorado Springs, WaterBrook Press, 2002.

- COLLINS, Kenneth J. (ed.), *Exploring Christian Spirituality: An Ecumenical Reader*, Grand Rapids, Baker Books, 2001.
- CONN, Joann Wolski, *Spirituality and Personal Maturity*, Seria Integration Books: Studies in Pastoral Psychology, Theology, and Spirituality, New York, Mahwah, Paulist Press, 1989.
- CORNISH, Marilyn A., Nathaniel G. Wade, Jeritt R. Tucker și Brian C. Post, „When Religion Enters the Counseling Group: Multiculturalism, Group Processes, and Social Justice”, *The Counseling Psychologist* 42, nr. 5 (2014): 578–600. <https://doi.org/10.1177/0011000014527001>.
- CRABB, Lawrence J., *Effective Biblical Counseling: A Model for Helping Caring Christians Become Capable Counselors*, Grand Rapids, Zondervan, 2013.
- DEMAREST, Bruce, Bradley Nassif, Scott Hahn, Joseph D. Driskill și Evan Howard (eds.), *Four Views on Christian Spirituality*, Seria Counterpoints: Bible & Theology, Grand Rapids, Zondervan, 2012.
- DOHERTY, William J., *Soul Searching: Why Psychotherapy Must Promote Moral Responsibility*, New York, Basic Books, 1995.
- ELLENS, J. Harold (ed.), *The Healing Power of Spirituality: How Faith Helps Humans Thrive*, vol. 2: Religion, Seria Psychology, Religion, and Spirituality, Santa Barbara, Praeger/ABC-CLIO, 2010.
- EVANS, C. Stephen. *Søren Kierkegaard's Christian Psychology: Insight for Counseling & Pastoral Care*, Grand Rapids, Zondervan Publishing House, 1990.
- FOWLER, Martin, John D. Martin III și John L. Hochheimer (eds.), *Spirituality: Theory, Praxis and Pedagogy*, Seria Critical Issues, Oxford, Inter-Disciplinary Press, 2012.
- FRAME, Marsha Wiggins, *Integrating Religion and Spirituality into Counseling: A Comprehensive Approach*, Pacific Grove, Thomson Brooks/Cole, 2003.
- FRASER, Watts, „Theology and Science of Mental Health and Well-Being”, *Zygon* 53, nr. 2 (2018): 336–55. <https://doi.org/10.1111/zygo.12412>.
- GALANTER, Marc, *Spirituality and the Healthy Mind: Science, Therapy, and the Need for Personal Meaning*, New York, Oxford University Press, 2005.
- GRIFFITH, James L., *Religion that Heals, Religion that Harms: A Guide for Clinical Practice*, New York, London, The Guilford Press, 2010.

- HAGE, Sally M., „A Closer Look at the Role of Spirituality in Psychology Training Programs”, *Professional Psychology: Research and Practice* 37, nr. 3 (2006): 303–10. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.37.3.303>.
- HAUGEN, Carl D. și Keith J. Edwards, „Religious Values and their Effect on the Perception of a Therapist in a Psychotherapy Analogue”, *Journal of Psychology and Theology* 4, nr. 2 (1976): 160–67. <https://doi.org/10.1177/009164717600400210>.
- HILL, Peter C. și Kenneth I. Pargament, „Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality: Implications for Physical and Mental Health Research”, *Psychology of Religion and Spirituality* S, nr. 1 (2008): 3–17. <https://doi.org/10.1037/1941-1022.S.1.3>.
- HILL, Peter C., Kenneth I. Pargament, Ralph W. Hood, Jr., Michael E. McCullough, James P. Swyers, David B. Larson și Brian J. Zinnbauer, „Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30, nr. 1 (2000): 51–77. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00119>.
- HINTERKOPF, Elfie, „Integrating Spiritual Experiences in Counseling”, *Counseling and Values* 38, nr. 3 (1994): 165–75. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007x.1994.tb00834.x>.
- HOENKAMP-BISSCHOPS, Anke, „Spiritual Direction, Pastoral Counseling and the Relationship Between Psychology and Spirituality”, *Archive for the Psychology of Religion* 23, nr. 1 (2000): 253–63. <https://doi.org/10.1163/157361200x00186>.
- HOLEMAN, Virginia T., *Theology for Better Counseling: Trinitarian Reflections for Healing and Formation*, Seria Christian Association for Psychological Studies Books, Downers Grove, InterVarsity Press, 2012.
- JACOBS, Anne C., „Spirituality: History and contemporary developments – An evaluation”, *Koers - Bulletin for Christian Scholarship* 78, nr. 1 (2012): 1–12. <https://doi.org/10.4102/koers.v78i1.445>.
- JOHNSON, Rick, *Spirituality in Counseling and Psychotherapy: An Integrative Approach that Empowers Clients*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2013.
- KOENIG, Harold G., „Concerns About Measuring «Spirituality» in Research”, *Journal of Nervous and Mental Disease* 196, nr. 5 (2008): 349–55. <https://doi.org/10.1097/nmd.0b013e31816ff796>.
- ———, *Faith and Mental Health: Religious Resources for Healing*, Philadelphia, London, Templeton Foundation Press, 2005.

- ———, „Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice”, *Southern Medical Journal* 97, nr. 12 (2004): 1194–1200.
- ———, *Spirituality in Patient Care: Why, How, When, and What*, ed. a III-a, West Conshohocken, Templeton Press, 2013.
- LLOYD, Christopher E. M. și Robert M. Waller, „Demon? Disorder? Or none of the above? A survey of the attitudes and experiences of evangelical Christians with mental distress”, *Mental Health, Religion & Culture* 23, nr. 8 (2020): 679–90. <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1675148>.
- MAJERUS, Brian D. și Steven J. Sandage, „Differentiation of Self and Christian Spiritual Maturity: Social Science and Theological Integration”, *Journal of Psychology and Theology* 38, nr. 1 (2010): 41–51. <https://doi.org/10.1177/009164711003800104>.
- MARLER, Penny Long și C. Kirk Hadaway, „«Being Religious» or «Being Spiritual» in America: A Zero-Sum Proposition?”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 41, nr. 2 (2002): 289–300. <https://doi.org/10.2307/1388009>.
- MCGINN, Bernard, „The Letter and the Spirit: Spirituality as an Academic Discipline”, *Christian Spirituality Bulletin* 1, nr. 1 (1993): 1–10.
- MCGRATH, Alister E., *Christian Spirituality: An Introduction*, Malden, Blackwell Publishing, 2003.
- MCMINN, Mark R., *Psychology, Theology, and Spirituality in Christian Counseling*, Carol Stream, Tyndale House Publishers, Inc., 2011.
- MCMINN, Mark R. și Todd W. Hall, „Christian Spirituality in a Post-modern Era”, *Journal of Psychology and Theology* 28, nr. 4 (2000): 251–53. <https://doi.org/10.1177/009164710002800401>.
- ———, „Christian Spirituality: Introduction to Special Issue - Part 2”, *Journal of Psychology and Theology* 29, nr. 1 (2001): 3. <https://doi.org/10.1177/009164710102900101>.
- MCSHERRY, Wilfred și Keith Cash, „The Language of Spirituality: An Emerging Taxonomy”. *International Journal of Nursing Studies* 41, nr. 2 (2004): 151–61. [https://doi.org/10.1016/s0020-7489\(03\)00114-7](https://doi.org/10.1016/s0020-7489(03)00114-7).
- MILLER, William R. (ed.), *Integrating Spirituality into Treatment: Resources for Practitioners*, Washington, American Psychological Association, 1999.

- PARGAMENT, Kenneth I., „The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No”, *International Journal for the Psychology of Religion* 9, nr. 1 (1999): 3–16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0901_2.
- PARGAMENT, Kenneth I. și Stephen M. Saunders, „Introduction to the Special Issue on Spirituality and Psychotherapy”, *Journal of Clinical Psychology* 63, nr. 10 (2007): 903–7. <https://doi.org/10.1002/jclp.20405>.
- PATE, Jr., Robert H. și Amy Miller Bondi, „Religious Beliefs and Practice: An Integral Aspect of Multicultural Awareness”, *Counselor Education and Supervision* 32, nr. 2 (1992): 108–15. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.1992.tb00180.x>.
- RICHARDS, P. Scott și Allen E. Bergin, *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy*, ed. a II-a, Washington, American Psychological Association, 2005.
- RICHARDS, P. Scott și Allen E. Bergin (eds.), *Handbook of Psychotherapy and Religious Diversity*, Washington, American Psychological Association, 2000.
- ROBERTS, Robert C., *Spirituality and Human Emotion*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1982.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Spiritual lessons observed through the Coronavirus Crisis”, în *Dialogo. Issue of Modern Man* 6, nr.2 (2020):71-82.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Biserica lui Dumnezeu, sursa unui Râu al Vieții și al Vindecării”, *Argeșul orthodox* XI, nr.564 (2012): 5.
- ROSMARIN, David H. și Harold G. Koenig (eds.), *Handbook of Spirituality, Religion, and Mental Health*, ed. a II-a, London, Elsevier, 2020.
- SARGEANT, Sally și Jacqui Yoxall, „Psychology and Spirituality: Reviewing Developments in History, Method and Practice”, *Journal of Religion and Health* 62 (2023): 1159–74. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01731-1>.
- SHAFRANSKE, Edward P. (ed.), *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, Washington, American Psychological Association, 1997.
- SHELDRAKE, Philip, *A Brief History of Spirituality*, Malden, Oxford, Blackwell Publishing, 2007.
- ———, *Images of Holiness: Explorations in Contemporary Spirituality*, Notre Dame, Ave Maria Press, 1988.
- SHULTS, F. LeRon și Steven J. Sandage, *Transforming Spirituality: Integrating Theology and Psychology*, Grand Rapids, Baker Academic, 2006.

- SWINTON, John, *Finding Jesus in the Storm: The Spiritual Lives of Christians with Mental Health Challenges*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 2020.
- THORNE, Brian, „The Prophetic Nature of Pastoral Counselling”, *British Journal of Guidance & Counselling* 29, nr. 4 (2001): 435–45. <https://doi.org/10.1080/03069880120085983>.
- TOPPER, Charles, *Spirituality in Pastoral Counseling and the Community Helping Professions*, New York, London, Routledge, 2003.
- VIETEN, Cassandra, Shelley Scammell, Ron Pilato, Ingrid Ammondson, Kenneth I. Pargament și David Lukoff, „Spiritual and Religious Competencies for Psychologists”, *Psychology of Religion and Spirituality* 5, nr. 3 (2013): 129–44. <https://doi.org/10.1037/a0032699>.
- WEBER, Samuel R. și Kenneth I. Pargament, „The Role of Religion and Spirituality in Mental Health”, *Current Opinion in Psychiatry* 27, nr. 5 (2014): 358–63. <https://doi.org/10.1097/YCO.0000000000000080>.
- WOODWARD, James, Stephen Pattison și John Patton (eds.), *The Blackwell Reader in Pastoral and Practical Theology*, Malden, Blackwell Publishing, 2005.
- WORTHINGTON, Everett L., „Religious Faith Across the Life Span: Implications for Counseling and Research”, *The Counseling Psychologist* 17, nr. 4 (1989): 555–612. <https://doi.org/10.1177/0011000089174001>.
- WORTHINGTON, Jr., Everett L., *Psychotherapy and Religious Values*, Grand Rapids, Baker Book House, 1993.
- ———, „Understanding the Values of Religious Clients: A Model and Its Application to Counseling”, *Journal of Counseling Psychology* 35, nr. 2 (1988): 166–74. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.35.2.166>.
- WRIGHT, Tom, *God and the Pandemic: A Christian Reflection on the Coronavirus and its Aftermath*, London, SPCK Publishing, 2020.
- WULFF, David M., *Psychology of Religion: Classic and Contemporary*, ed. a II-a, New York, John Wiley & Sons, 1997.